

Tomasz Zarycki
(Uniwersytet Warszawski)

NAUKI SPOŁECZNE I SZTUKA W KRAJU PERYFERYJNYM – WPROWADZENIE*

Streszczenie

Tekst stanowi krótkie wprowadzenie do całego tomu, który jest w pierwszej kolejności owocem projektu badawczego pt. „Socjologiczna teoria znaczenia: pole władzy i nauki społeczne w procesach semiozy”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, a realizowanego w Instytucie Studiów Społecznych im. Profesora Roberta Zajonca Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem redaktora tego tomu. Wskazano tu wspólne ramy teoretyczne tekstów, w szczególności odwołania do globalnej socjologii historycznej oraz socjologii opartej na paradygmacie analizy pól Pierre’a Bourdieu. Zarysowano pokrótce cele pracy, a także możliwe sposoby używania jej w dalszym rozwoju nauk społecznych w Polsce.

Słowa kluczowe: socjologia, historia globalna, Pierre Bourdieu, peryferie, homologia.

Summary

Social science and the arts in a peripheral country – an introduction

The text provides a brief introduction to the entire volume, which is primarily the fruit of the research project entitled “Sociological Theory of Meaning: Power Fields and Social Sciences in Processes of Semiosis”, funded by the National Science Center and carried out at the Professor Robert Zajonc Institute of Social Studies, University of Warsaw, under the supervision of the editor of this volume. The common theoretical framework of the texts is pointed out, in particular the references to global historical sociology and Pierre Bourdieu’s paradigm of field analysis. The aims of the work are briefly outlined, as well as possible ways of using it in further development of the social sciences in Poland.

Keywords: sociology, global history, Pierre Bourdieu, periphery, homology.

W Państwa rękach znajduje się praca zbiorowa, która w pierwszej kolejności jest owocem projektu badawczego pt. „Socjologiczna teoria znaczenia: pole władzy i nauki społeczne w procesach semiozy”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, a realizowanego w Instytucie Studiów Społecznych im. Profesora

---

* Tekst powstał w ramach projektu OPUS nr 2015/17/B/HS6/04161, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

Roberta Zajonca Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem redaktora tego tomu. Jego głównym założeniem było przeanalizowanie historii strukturalnej trzech wybranych dyscyplin nauk społecznych w Polsce. Chodzi zwłaszcza o ich badanie w odwołaniu do globalnej socjologii historycznej oraz socjologii opartej na paradygmacie analizy pól Pierre'a Bourdieu. Do analizy w ramach projektu wybrano najpierw pole nauk prawnych, ze szczególnym uwzględnieniem filozofii prawa, pole socjologii oraz pole nauk o języku, a więc językoznawstwa i literaturoznawstwa. Wybór właśnie tych trzech dyscyplin był związany z kilkoma czynnikami. Uznano je za wyjątkowo ważne z perspektywy nadawania społecznych sensów szerszym mechanizmom i hierarchiom społecznym. Potraktowano je też jako kluczowe sfery reprodukcji elit inteligenckich, zbadanie roli których w rozwoju nauki w Polsce było także jednym z celów tego projektu. Wybrane do analizy pola znajdują się we względnie zauważalnej relacji z polem politycznym, które służy zwykle jako istotny pośrednik między polem władzy a polami nauki. Pozwoliło to na śledzenie najważniejszego z punktu widzenia ujęcia Bourdieu zjawiska homologii, które w uproszczeniu można określić jako podobieństwo struktur pól społecznych. W rezultacie prowadzonych w projekcie prac nad wspomnianymi trzema polami nauki powstały pomieszczone w tym tomie trzy studia. Po pierwsze tekst Hanny Dębskiej o polu filozofii prawa, po drugie Tomasza Warczoka o polu socjologii i wreszcie Tomasza Zaryckiego na temat pola językoznawstwa i literaturoznawstwa. Warto przypomnieć, że dwóch ostatnich autorów wcześniej zrealizowało w tych samych ramach teoretycznych projekt poświęcony analizie pola polskich nauk politycznych, którego ustalenia posłużyły również jako punkt odniesienia do prezentowanych tu badań¹.

Z czasem wokół badaczy zaangażowanych w omawiany projekt zebrało się szersze grono naukowców pracujących w podobnym paradygmacie, w szczególności w ramach nowoczesnej socjologii historycznej oraz socjologii nauki i sztuki inspirowanych paradygmatem badawczym Bourdieu. W pierwszej kolejności mam tu na myśli Valentina Behra, którego rozdział to studium w pełni komplementarne z trzema wymienionymi wyżej. Jest ono poświęcone polu polskiej historiografii w okresie powojennym i stanowi syntetyczne przedstawienie jego większego projektu (Behr 2021). Następnym studium napisanym w tym samym paradygmacie jest tekst Marii Tyl na temat polskiego pola sztuki w nieco węższych granicach czasowych, a więc okresie 1945–1981. Tom zamyka praca Andrzeja Turkowskiego i Tomasza Zaryckiego o mniejszym subpolu nauk społecznych, mianowicie interdyscyplinarnym środowisku badaczy odwołujących się do teorii rozwoju zależnego w powojennej Polsce.

Proponowane tutaj ujęcia historii wybranych dyscyplin nauk społecznych, humanistyki i sztuki w Polsce są nowatorskimi spojrzeniami z perspektywy socjologii historycznej inspirowanej paradygmatem teoretycznym Bourdieu, w którym głównym zadaniem jest zarysowanie strukturalnych cech danej dyscypliny

---

¹ Głównym owocem tego projektu była książka pt. *Gra peryferyjna* (Warczok, Zarycki 2016).

naukowej, czy też jej części, rozumianych jako pola społeczne. Chodzi również o ewolucję tych pól, zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną, a zatem zmiany ich relacji wobec innych pól. Przy stosowaniu takiego ujęcia wskazane jest więc w szczególności uwzględnienie struktury i roli pola władzy jako kluczowego elementu analizy każdego pola społecznego, a zwłaszcza pól poszczególnych dyscyplin nauki. Z takim też założeniem tom ten otwiera artykuł Tomasza Zaryckiego będący próbą zarysowania dynamiki rozwoju polskiego pola władzy na przestrzeni tego, co można nazwać „długim XX wiekiem”.

Wreszcie ważnym aspektem proponowanego tu spojrzenia jest odwołanie się do paradygmatu tzw. historii globalnej, czyli nowych ujęć analizy procesów historycznych w perspektywie wielkich struktur (Gerasimov i in. 2005; Go, Lawson 2018; Iacob i in. 2019). Są to przede wszystkim struktury imperialne, a także inne wielkowymiarowe struktury polityczne czy gospodarcze, które tworzą kluczowe konteksty dla analizy dynamiki rozwoju takich bytów jak państwa narodowe czy regiony. W naszej części Europy ogromne znaczenie miały oczywiście rozpad dwóch imperiów, które kontrolowały ją w okresie I wojny światowej – austriackiego i rosyjskiego, a ponadto porażka Niemiec i ich globalnych ambicji, jaka nastąpiła w 1918 r. Na proces ten można jednak patrzeć również w perspektywie długiego trwania, analizując tendencje dezintegracyjne w poszczególnych imperiach, poczynając od końca XIX w. Analiza takich procesów uwzględniająca kontekst ogólnoimperialny daje niezwykle ciekawe wnioski także dla badań dynamiki konkretnych pól narodowych, zwłaszcza zaś powstania narodowych pól władzy. Dowodzi tego m.in. studium Wiktora Marca pomieszczone w prezentowanym tomie. Proponuje on spojrzenie na dynamikę procesów politycznych i społecznych na ziemiach polskich widzianych jako „imperialne pogranicze”. Szczególną uwagę, tak jak we wcześniejszej swojej pracy (Marzec 2020), poświęca autor interpretacjom rewolucji 1905 r. Odwołuje się on jednocześnie do licznych nieoczywistych ujęć, które można nazwać globalnymi, innych ważnych momentów w historii Polski lat 1905–1920.

Bardziej systematycznej analizie wybranych punktów zwrotnych w polskich dziejach jest poświęcony tekst Tomasza Warczoka. Przybliży on w szczególności dwa momenty przesilenia społeczno-politycznego w polskiej historii: końcówkę lat 30. oraz wydarzenia roku 1968. Odnosząc się do strukturalnej analizy pól, badacz pokazuje, jak wytłumaczyć ówczesne kampanie antysemitki. Jest też ta praca, jak i inne tu publikowane, próbą zglobalizowanej analizy przełomowych momentów historycznych, zwłaszcza zaś tych, które do tej pory opisywano głównie z perspektywy krajowej jako wydarzenia tylko z historii narodowej. Autorzy tomu wskazują więc możliwość spojrzenia na wydarzenia na ziemiach polskich z nowych, szerszych perspektyw, które odwołują się jednocześnie do dość dobrze określonych ram teoretycznych i empirycznych. W takich ujęciach można mówić o „globalnym roku 1905” czy też „globalnym roku 1968”, a także – jak pisze m.in. Małgorzata Fidelis (2013) – o „globalnych latach 60.” jako kontekście danego okresu badanego w Polsce. Bardzo użytecznym narzędziem

dziem okazuje się stosowana przez większość autorów tomu analiza pól pozwalająca łączyć różne perspektywy i patrzeć na procesy społeczne, a w szczególności zjawiska kryzysowe, w licznych skalach czasowych oraz przestrzennych. George Steinmetz (2018) przekonująco wskazywał, że wiele z takich punktów zwrotnych ma aspekt synchronizacji procesów kryzysowych w szeregu na co dzień niekoniecznie mocno ze sobą powiązanych pól. Synchronizacja taka może być też postrzegana jako przekształcenie się kryzysów lokalnych i regionalnych (w wymiarze przestrzennym i abstrakcyjnym) w kryzys ogólny czy nawet globalny. W zebranych tu tekstach przyglądających się momentom kryzysowym wyraźnie uwidoczniają się zarówno wspólne strukturalne ramy analizy łączące autorów, jak i podejmowane przez nich analogiczne próby wyjaśnienia procesów społecznych używające szerszych kontekstów i perspektywy długiego trwania. Takie ujęcie stawia je w opozycji do tych, które można nazwać kulturalistycznymi, a więc skupiających się na inercji zjawisk kulturowych, ewolucji tożsamości czy historii intelektualnej nieuwzględniającej znaczenia procesów spoza sfery idei. Przyjęte w prezentowanym tomie podejście można określić jako studium z zakresu socjologicznej analizy tworzenia znaczeń, jednak wyraźnie wykraczające poza sferę czysto kulturową. W preferowanym tu ujęciu semioza jest zjawiskiem społecznym, czyli obejmuje także procesy polityczne, ekonomiczne i inne wymiary relacji władzy, w ramach których są negocjowane w poszczególnych społeczeństwach znaczenia społeczne.

Do najważniejszych zadań, jakie postawili sobie autorzy, należy zatem kontekstualizacja wybranych aspektów historii nauki, humanistyki i sztuki w Polsce. Chodzi zarówno o nieoczywiste konteksty krajowe, jak i konteksty globalne. W tym sensie proponowane na tych kartach ujęcie stanowi alternatywę dla klasycznej historii nauki oraz tradycyjnej historii idei. Jest też próbą pokazania perspektyw decentrujących i denacjonalizujących spojrzenie na historię nauki i sztuki w Polsce. Przedstawione tu podejścia mogą być rozpatrywane również jako próby osłabienia zwykle nieuniknionego prezentyzmu w pisanych z pozycji „narodowych” historiach poszczególnych dyscyplin nauki.

Analizy zebrane w tomie można uznać z jednej strony za ilustrację użyteczności systemu teoretycznego zaproponowanego przez Bourdieu. Z drugiej strony są też próbą kontekstualizacji jego ram i wskazania na konieczne modyfikacje czy uzupełnienia o elementy, których wymaga zastosowanie go w innym kontekście społecznym, różnym nie tylko od francuskiego, ale także zachodnioeuropejskiego tła. Można tu wspomnieć o rysującej się konieczności przemyslenia bardzo nieoczywistej roli państwa w rozwoju społeczeństw Europy Środkowej. Ta jego zmienna natura powoduje, że dodatkowej refleksyjności i uwagi wymaga analiza kluczowego pojęcia autonomii pól. W klasycznym rozumieniu Bourdieu najistotniejszym wymiarem autonomii pól jest ich relacja wobec pola władzy, w którego centrum znajduje się pole biurokratyczne, a więc serce nowoczesnego państwa. W naszej części Europy relacje pola biurokratycznego oraz politycznego z polem władzy mogą być o wiele bardziej złożone. To automatycznie

komplikuje wszystkie inne relacje zależności między polami. Dodatkowym wymiarem obecnym w zebranych tu pracach jest kwestia zewnętrznej zależności zarówno Polski jako kraju, jego gospodarki, jak i poszczególnych polskich pól społecznych. W tym kontekście oddawany w Państwa ręce tom kontynuuje analizy zebrane w pracy zbiorowej pt. *Polska jako peryferie* (Zarycki 2016). Teraz większą uwagę poświęcono jednak problematyce zagadnienia różnych wymiarów zależności, zwłaszcza takich, które są relatywnie niezależne od dominujących hierarchii geoeconomicznych. Chodzi w szczególności o względnie autonomiczne globalne pola danych dyscyplin nauki i sztuki, których analiza jest dopiero rozwijającym się na świecie ujęciem badawczym (Buchholz 2018). Mam więc nadzieję, że podejmowane na tych kartach często po raz pierwszy pytania czy wątki zainteresują czytelników i zainspirują badaczy polskiej nauki oraz sztuki. Zarówno historyków czy socjologów, jak i przedstawicieli wszystkich innych dyscyplin, dla których ważna jest świadomość kontekstów funkcjonowania i genezy swoich pól.

Bibliografia

- Behr V. (2021), *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Buchholz L. (2018), *Rethinking the Center-Periphery Model. Dimensions and Temporalities of Macro-Structure in a Global Field of Cultural Production*, „Poetics”, 71, s. 18–32.
- Fidelis M. (2013), *The Other Marxists: Making Sense of International Student Revolts in Poland in the Global Sixties*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung”, 62, s. 425–449.
- Gerasimov I. i in. (2005), *In Search of a New Imperial History*, „Ab Imperio”, 1, s. 33–56.
- Go J., Lawson G. (2018), *Global Historical Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Iacob B.C. i in. (2019), *1989. A Global History of Eastern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marzec W. (2020), *Rising Subjects. The 1905 Revolution and the Origins of Modern Polish Politics*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Steinmetz G. (2018), *Bourdieuian Field Theory and the Reorientation of Historical Sociology*, w: T. Medvetz, J.J. Sallaz (red.), *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*, <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199357192.001.0001/oxfordhb-9780199357192-e-28>, Oxford: Oxford University Press, dostęp: 11.04.2022.
- Warczuk T., Zarycki T. (2016), *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zarycki T., red. (2016), *Polska jako peryferie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.